

МИХАЛАКИ ГЕОРГИЕВ
МОМИНА КЛЕТВА
РАЗКАЗ ИЗ НАРОДНИЯ
ЖИВОТ

chitanka.info

Гърмът и клетвата са брат и сестра! Всеки път, когато се гърми, гърмът не бие, но когато удари, той потърсва, изгаря, простреля!...

Всеки път, когато се проклиня, казват, не хваща, но когато хване, тя прави погром!... Тя омига, отниси, затрива!... Тя опустошава!... Опустошава и цели семейства, и цели къщи, и цели села и градове, па и цели царства!...

Бойте се от клетвите, защото когото засегнат, те са безпощадни, както що е безпощаден гърмът!

Бойте се от клетви, предизвикани от човешки неправди, съпроводени от горещите сълзи на онеправданите и огорчените, на слабите и тъпканите, на сираците и на изгнаните и обидените девизи... на съкрушените и отчаяните!...

Бойте се от такива клетви, защото те са по-опасни и от огъня, що пада от небето, и от лавата, що избликва от земята!...

Пазете се!... Бойте се!...

* * *

Селото Копаново е едно бедно, полузапустено село, у което като че кръчмите сега са повече от къщите!... А у турско време селото Копаново цъфтеше като босилек край вода. Заселено на кръстопът на царските друмища, това село беше свърталище на търговците от три кази! Ако е жито или кукуруз да се кара, през Копаново ще мине; копановци ще са кираджии, па като се напоточат цял керван, кола по кола, пълни-препълнени, па като опрат ония вакли биволи, угоени като на баш тавла, па... да видиш кяр и берекет! Ако е да се кара жива стока от планината било за Стамбул, било за Маджарско, копановци ще бъдат и кехаите, и аргатите, що ще карат живата стока, па и стока има, и кяр, и берекет!...

А сега?

Сега се е забравило и кирия, и жива стока, и кяр, и берекет! Ни ония здрави и яки кираджийски кола с широките ритли, ни ония здрави вакли биволи, ни... тая вяра!... Откак се направи наблизко железницата, селяните му по цял ден киснат по механите, пият и... се оплакват от своята селска неволя!...

Оплакват се от неволя и немотия, ама някакъв колай против тая неволя и немотия, за някаква работа... никой ръка не простира!

Така си се скапват от ден на ден от това пусто нямаме като прогнили круши и никакъв селямет ни отвънка, ни отвътре!...

Единственият им селямет това са механите, у които са си заложили досега всичкия си имот и... ракията, с която гасят тая своя неволя!...

— Завързало се некакво зло, като че ли на цело село си се ниже проклетията, що Лазка Райчева кле едно време чорбаджи Илчо и дома му, и рода му, и целото му семселе — промънкя дядо Ицо козарят и сви пръсти от своята изсушена вече от старост десница, та се почеса зад тила по побелялата като у бяла овца коса!...

Дядо Ицо цвъкна два-три пъти през зъби плюнката си, като да искаше да си изчисти устата, преди да говори за тая клетва, побутна своя рунтав калпак на тила, вдигна глава, та обходи с погледа си всички, що бяха наредени в механата, и добави замислено, клатейки глава:

— А грозна беше тая клетва, страшна беше!... Да речеш, че сирота Лазка не е клепа с уста само, ами взела чук и пирон, на всека дума и на стената зачукала!...

Селяните, що бяха се набрали в кръчмата, се поразшаваха, за да се приближат по-близо до дядо Ицо и да чуят по-харно това, което дядо Ицо ще разправи за тая проклетата клетва, макар че всеки един от тях е слушал много пъти за нея от своите по-стари.

— Куршум, що е куршум — продължи дядо Ицо, — дека у пушка го туриш, па мериш с нея, па пак може да шавне да те измами, а Лазкината клетва ни шавна, ни измами, а удари право, таман у средата!... Не е за бадева речено: вардѝ се от момина клетва!...

Дядо Ицо пак замлъкна, примуши тютюна в загасналата луличка, цвъкна пак два-три пъти през зъби плюнката си и настави с един проточен глас, като да се бои от нещо тайнствено, нещо подземно:

— Ето, станал съм вече човек на осемдесет и пет години, проживел съм, дума се, много работи през живота си, през глава са ми минали четири мурабета, три холери и две чуми, много съм чул, много съм видел, ама като тая Лазкина клетва през моя живот нито съм чул за друга, нито съм видел!... Ама и чорбаджи Илчо, що търси — намери го!... Да речеш, че го беше присвоил оня нечестивец — да иде у пусти

гори, — та све окото му на зло и на пакост!... Колко що беше як у имане и здрав у памет, толкова беше чурук у сърцето, бог да го прости!... Инеджия, душманин!... Бог да пази да те не намрази, да те не намрази за нещо!... Що е реч, ако му се може, и звездите би изкъртил от небето само и само да те окабахати!... А не е, да речете, че го прави я нещо за добив, я за имот... не е, а само за инат, за душманлък!...

Та и що ще го прави за добив или за некакъв си имот, когато от чорбаджи Илчо немаше по-богат не само у наше село, но и у целата нахия! Ако е за мюлк, най-харните мюлкове са у негови ръце; и ниви, и ливади, и лозя, и гори, и... що не помислиш, само това го нема!... А пък дворовете му, на къщите му, на добитъка му... мани, брате, мани... и у Стамбул да иде да живее, па пак ще бъде между зенгините най-зенгинин!... Кога дохождаха субашиите, та го закметиха и го направиха баш кнез, а он им направи един джумбуш, дека наше село втори не е видело, нито пък некога ще види!... Аги, що са аги, пак го гледаха у очи като писано яйце!... Що направи Илчо чорбаджи, това е харно!... Що рече Илчо чорбаджи — това е право. Триста кадии да додат да съдят, чорбаджи Илчовата лакърдия надве не се кърши! Какво год, що чорбаджи Илчо рече, това не може да се пререче!...

Дойде така у некой празничен ден, та събере старейшините под клонищата на бреста край черковния двор, за да реди или преглежда некои работи на селото, а до него се опнал, какъвто си е дълъг, Йото кьоравият, селският бировин, с рабошите за вересия у левата ръка и с дебелата бировинска тояга у десната. С едно око, пустият му Йото, ама приковал поглед у баш кнезо, па само чека един какъв да е знак от него, а он по тоя знак познава всичко, що има да прави. Ще дойде, да го речеме, да се реже вергия, а чорбаджи Илчо ще погледне накъм рабошите, що държи Йото у левицата си, и Йото изведнъж ще пристъпи и ще му подаде вързаните рабоши от селската вергия, па ще се опне пак, диван чапраз, със своята дебела тояга, да речеш, че му е пушка у ръцете, па стои, та варди небето!...

Чорбаджи Илчо ще почне: „Тоя и тоя... твоята вергия лани беше тридесет и седем гроша и зола, а тая година ще плащаш четиридесет и три гроша и руп.“ Натовареният с пет гроша и половина връхнина ще се изтъкне да се моли да го не товарят с по-голема вергия, че годината лоша, добитъкът слаб и разни други неволи, ама чорбаджи Илчо ни

сака да мари, ни му око трепва. Той ще му повтори само: „Четиридесет и три гроша и руп и... като знаеш много да хоратиш... и половин ока восък за черквата!“... Като изрече това, той метне око към Йото кьоравия, който пак пристъпи, та прихване рабоша и бръкне у пояса, та извади едно кълбо с червено махане, отвие края му, измери една педя, превие измереното и отреже превитата половина с бритвичката, що виси от лесната му страна на каишката. Отрезаният червен конец привърже на рабоша и прошепне: „... и половин ока восък!“ — шепне, като че го пише по чизия у некой тефтер!... Кой смее, нека да се изстъпи, па нека да му се опиная, ако си търси белята!...

Или ще дойде, да го речеме, че некой направи некакъв кабахат у село: я свинете изпуснал у чужди двор, я воловете навлезли у чужда нива, я какво и да е нещо, що не си е уредно. Чорбаджи Илчо ще се понакашля малко, па ще го повика:

— Ама ти, като имаш жива стока, що си не вържеш некое въже на гушата, като не щеш да връзваш стоката си?

— Па, чорбаджийо, добиче е, знаеш, па не разбира...

— Оно че е добиче, това знам, ама ти какво си?

— Е, на де, грешка станало, децата в къщи, знаеш, не сапикасали, на, доде да видят, оно и пакостта станала.

— Ех, да, грешка, та пакост!... — отвърне чорбаджи Илчо и се изкашля издълбоко... А когато почнеш чорбаджи Илчо да се кашля издълбоко, Йото кьоравият прегърне с левата мишца тоягата, а с десната почне да бърка у пояс, но не за кълбото с червеното махане, а за сиджимката, която носеше от лева страна в пояса си. С тая сиджимка Йото преобръщаше своята бировинска тояга във фаланга. И затова всеки, щом види, че Йото кьоравият почне да бърка в десната страна на своя пояс, той изтръпва!... — Та що кажеш, грешка, а? — ще запита с една престорена усмивка на лице чорбаджи Илчо и наведнъж свие вежди и севне с очи, па отсече кротко и ясно: „За пакостта — пет гроша, а за грешката — десет тояги по краката!“

Рече и отсече!

Сега дойде ред на Йото кьоравия да се понакашле и да приближи готовата фаланга под краката на грешника!...

Страшен човек беше чорбаджи Илчо!... — добави дядо Ицо и се загледа към бряста при черковния двор, като да искаше да си

припомни нещо от ония грозни времена, нещо грозно, нещо страховито!...

Тринадесет години съм му слугувал, кехая на козарите съм му бил!... Аз що го знам, никой го не знае... всичките му работи знам — и прави, и криви! За айлъка му — ала бин-берекят-версин; ама за злините му, за страхотиите му... Оня там, отгору, нека му съди!...

* * *

У чорбаджи Илчо, баш кнезо, у дома му къща пълна с челяд ама всеко едно си знае реда, па върви всичко нагодено, както що върви литургия в черквата! Нема при него: това недосетено, онова забравено, трето затурено; всичко за него трябва да е наред като у некой сарафски дукян!... Що год му потребва, всичко трябва да е подръка и тутакси да се донесе. Притребва му, да речем, я тесла, я секира, я свърдел, я чутура, я кантар... а он се само пообърне към некого от младите и рече само веднъж и... що год е посакал, това ще се намери на своето место и тутакси ще е донесено; и то донесено измито или изтрито, чисто, здраво, читаво, без кусур!...

Чорбаджи Илчо не беше, санким, нито много стар, да има, да има, речи го, около петдесет, до петдесет и пет, години, но он беше глава на делата задруга и знаеше да върти, синецо, целата задруга, както що има по некои джамбази, що въртят паница на клечка, ама така майсторски, че паницата се върти на върха на клечката, без да пада! У задругата имаше две негови стрини, що беха, истина, по-стари от него, ама като женска страна и стрините му, и челядите му слушаха него като глава на задругата. Освен стрините му у задругата имаше и пет негови братя с жените си и дечурлигата си, от които по некои беха изженени, та беха довели и снахи. Всичко на всичко, младо, старо, мъжко, женско... у задругата на чорбаджи Илчо имаше до тридесет и шест гърла човешки, а всички тичаха и работеха като пчели... глас им не слушаш, а работата сама расте у ръцете им!...

Ще седнат, да го речеме, вечер да повечерат, на нанесат младите синиите, та ги наслагат с що год господ дал гозбици — кога е благ ден, с блажно, а кога е пост, с постно. На синиите ще се наредят само по-старите: двете стрини, до тех чорбаджи Илчо, до него братята му,

наредени по старост, па чорбаджи Илчовата стопанка Таска, па етървите й, па... така поред, докато има такива, що им прилича да седат на софра, защото от младите снахи никоя не свиваше колено да приседне пред „големите“ на софрата. Те само шътаха и принасяха ту гозба, ту вино, ту каквото и да е, що трябва да се принася.

Повечеря се, що се вечеря, раздигат се синиите, чорбаджи Илчо извади из пояс луличката, напълни я, некая от снахите ще му донесе въгленче да запали, потегли два-три пъти, па се обърне към най-стария от братята си:

— Ти, Стойчо, утре ще натовариш вълната, за да я закараш у град на търговецо. Като я стовариш и вземеш пари, ще се отбиеш да купиш сол, та да я докараш.

Стойчо, който вече и сам е с побелела коса и прошарени мустаци, свие кротко глава и прошепне:

— Харно!

После се обърне към втория брат и му дума:

— Ти, Танасе, ще натовариш десетина чувала кукуруз, ще ги закараш на воденицата да се смелят и ще гледаш, ако можеш, още у зори да се върнеш у други ден.

И така, ред поред, всекиму ще поръча кой какво има да чини и да върши... ще поръча и на младо, и на старо, и на мъжко, и на женско! Па като изреди всичките свои поръчки, а он ще се прибере у своята одая и... всичко мирно и тихо!

На утрото всеко станало навреме, всеко пошло на работа, а чорбаджи Илчо ще стане, ще се умие, и облече, ще се прекръсти пред иконата, па ще слезне край хамбара, откъдето ще вземе в прегръдка неколко кочана кукуруз, ще приседне край стълбата, па ще почне да ронка кукурузените зърна и да ги хвърля на събралия се рояк от всевъзможни домашни птици. Докато ронка кукуруза, а он си крои на памет къде каква работа ще има да върши днес! Видиш ли го, че е престанал вече да ронка кукуруз, да знаеш, че чорбаджи Илчо си е вече скроил у памет и къде ще иде, и кого ще види, и какво ще му каже, и какво ще купи... всичко, всичко, като че го е на тефтер написал.

Тая от снахите, която е отредена да му прислужва, щом види, че е престанал да ронка кукуруза, ще се затече с кратунката, пълна с вода, у едната ръка и шарения пешкир у друга и ще му полее да си измие

ръцете, па докато чорбаджи Илчо още изтрива с шарения пешкир ръцете си, а снахата е вече натъкмила малката синийка на чердака, където чорбаджията обичаше да закусва заран, преди да излезе из къщи. На синийката ще има у едно джезвенце подгреяна ракия, засладена с малко медец, една канатка около половин ока вино, и ако е блажно време, я некое парче сланина, я некое парче бела от пастърмата, малко сиренце, я нещо такова, а ако е у постно време, ще му се изнесе търкан фасул, прошарен отгоре с червен пиперек и чубрика. На синията има, какво има друго, но едно нещо трябва да го има, а това е една малка погачка, току-що извадена от жаравата. Без пресна погача чорбаджи Илчо не седаше на софрата.

Като приседне, ще простре пешкир на колена, ще се прекръсти и ще извади ножчето си из пояс, та сам със своя ръка ще отреже една филия от погачата. А чорбаджи Илчо беше много майстор у резанье на погачите. Ще я опре некак на верев върху своето си колено, па като натисне с ножа, а оная погачка се свива в ръцете му като некая сибалица... От софра да си станал, па като го гледаш, ще ти се прияде, като че три дни залък у уста не си турнал. Преди да разчупи отрезаната филия от погачата, чорбаджи Илчо ще хване у ръка шолчето, а снахата ще стои пред него диван чапраз, за да му прислужва, ще се наведе и ще му сипе у шолчето от подгреяната и засладена с медец ракийка. Чорбаджи Илчо ще се прекръсти втори път, па ще изпие ракията из шолчето и ако държи у ръка празното шолче, снахата ще се наведе да му сипе и втори път, а ако остави шолчето на синията, снахата знае, че повече ракия не трябва, и затова вдига и джезвето, па и шолчето от синията.

Докато чорбаджи Илчо закусва, ни той проговаря нещо, нито пък снахата, която му прислужва, смее уста да отвори. Чорбаджи Илчо всичко заповедва с поглед, а снахите, що се изреждат да му прислужват, всека една е научена вече на неговия тертип и всека знае и върши своята работа мълчешком, като некая совалка, що знае своя път зад бърдото, между жилите на основата.

А тоя поглед на чорбаджи Илчо беше... бог да пази, страх да те побере. Като те погледне с ония черни крупни очи, що светкат като живи въглени под надвесените му като пръст бели вежди, а он да речеш, не че те е погледнал, а те е пронизал през гърди. Пред тия негови очи никой не беше кадър да скрие пред чорбаджи Илчо това,

що у душа таи!... Колкото и да се заричаш, каквото и да се заречеш, щом чорбаджи Илчо те запита и севне с ония прострелни очи, а тебе ти се чини, че е прозрел дори до дъното на душата ти и е вече видел това, що криеш там, па току ти прималее на сърце и, щеш не щеш, ще си изкажеш и майчиното млеко аиле, що си сисал некога от гърди!

Страховит поглед!

От тоя негов страховит поглед се плашеха всички: и старо, и младо. Ще се зададе, да го речеме, чорбаджи Илчо от горната страна на махалата и на колкото порти видиш по некая жена, мома или баба, че е приседнала на прага или че е само поотворила портата, щом го зърнат, че се е задал, току видиш, че всека се шмугне вътре зад оградата, а портите една по друга, клоп-клоп — затварят се, като че некой пощръккел бик юри низ сокака. Понекога, не само че затварят портата си, но и чивията наврат!... „Що го знаеш, сестро, ще си промънкят под нос, напрасничав човек, па кой знае що може на памет да му текне!“...

Ако некъде по сокачетата или на некой мегданлък се заиграли деца, а чорбаджи Илчо се зададе отнекъде, а они — „пъррр!...“ — също като некое ято врабци, кога видят, че се е задал некой пилюк, пръхнат у свет — дим да ги нема!...

Зли очи!...

Като че имаше нещо у тия очи от онова, което усещаш, кога изненадано отнекъде се надвеси над тебе некая усойница, или пък се впусне на тебе, та се уплете в краката ти некой голем смок и почне да те шиба с опашката си като с некой черкезки камшик.

Па не само хората се плашеха от тия чорбаджи Илчови очи!... И у добиче, кога погледне чорбаджи Илчо, и оно почне да потрепва!

Веднъж приседнал край механата пред пазарището, турил крак върху крак, пуши своята лула и гледа що става по пазарския мегдан. От горнята страна на махалата се зададе на едно сиво конче Трайчо джамбазинът, пуснал на един раван, пустият му циганин, та като лети, люля-люля; филджан у ръка да понесе с каймаклия кафе, на каул се хващам, че нито капка от каймака му нема да се разле... такъв чуден раван. Като настигна до механата, джамбазинът слезе от седлото и поведе кончето да го поразведе малко. Наобиколиха около добичето сума свет да го гледат и да му се порадват; хубаво добиче, като че е на хартия изписано, па като свило оня хубав врат и разтворило ония

широки ноздри, пърха и цвили, та чудо! Като минаха край чорбаджи Илчо, той хвърли поглед, та го изгледа и спре очи в очите на добичето. Циганинът таман се хвалеше, че му давали четиридесет минна маджарски, ама той от петдесет ни пара по-долу нема да го даде и... кончето пририпа, запърха, па се залюле и тресна о земи, като че го куршум прониза през сърце. Всички останаха като треснати! Едни викаха „уграма“, други думаха „зли очи“, а циганинът се скаменил, па ни шава, ни продумва!... Докле да донесат яйце от черна кокошка да го чупят от челото на урочасаното добиче, дорде да намерят по къщята от тревата вратика, та да запоят добичето и да отвърнат уграмата, бедното конче, както беше легнало на левата страна, попошава с крака и ги изпружи... за последен път!... Църкна, както що бе здраво и читаво, като че некой извади нож, па взе, та го закла!...

Всички, що беха пред механата, знаеха кой го урочасал, знаеха чии беха злите очи, ала никой ни гък не посмея да каже; всеки се умълчал и само с поглед се разбират и си правят ишарет!...

Те такива очи имаше чорбаджи Илчо, па кой смее да иде да му се изпречи!?!...

У чорбаджи Илчовата задруга имаше много свет, много челяд, но само негови, що можеше да си брои за свои, беха само двама души: стопанката му стрина Таска и син му Найден, едничкият стрък от неговата лоза.

Едва-що бе навършил деветнадесетте си години и от Спасовден бе встъпил в своята двадесета, Найден беше левент и половина, а на бой, фидан-бойлия, току-що не бе стигнал баща си! На лице бел-червен, като баш гюл в градина, Найден имаше хубави, продълговати като бадеми очи, с дълги трепки и тънки вити вежди, склопени на челото, да речеш, че две пиявици се захапали под челото му. Една хубава къдрава коса отваряше неговото опнато чело. Под носа едвам току-що беха избили тънки гарави мустачки, които беха още толкова малки, че колкото и да се мъчеше Найден да улови краищата им и да ги завърти, неговата мъка все оставаше за бадева.

На лице приличен като некая девойка, на снага кършен и израстен, на носия пръв гидия, Найден, и да не беше син на чорбаджи Илчо, пак би бил пръв ергенин в селото. Не е ни чудно, че който го видеше, всеки му се радваше, както що се радва човек, когато види нещо хубаво, па му стане мило на сърце!... А колко за селските моми,

за них и лакърдия не може да става; коя как го срещне, а она ще го погледне веднъж, дважд, па се обърне и трети път да го погледне, а у лице стане червена като божур!... Ех, млад свет, младо сърце, на... сега им е времето и на хубаво да се радват, и свет да светуват... нека им е просто!...

Дойде понекога така на хорото, та се съберат на една страна момите, а на друга — ергените, па иде, боже, смех, иде кикот ту от едните, ту от другите. А кога между ергените се улучи и Найден, а ония моми като се притаят, па опрат очи у него, та не могат да ги отдвоят. А кога се случи Найден да хвърли поглед на некая, а она пешин пребледнее, па после стане алева-червена, като че се качила низ некой стръмен връх, та се запъхтела от умора. Щом се случи такова нещо на некая от тех, а она, за да скрие от лицето си това, що сърцето ѝ го крие, бръкне у джебо, та извади некая кутийка с огледалце на капака, божем да вземе некая игла, а она се огледа в огледалцето, за да познае по боята на лицето си познали ли са хората това, що она го крие на сърцето си!

Свет!...

А между ергените, между своите връстници и другари, Найден беше обикнат, колко щото може веч да бъде! От най-харните другари най-харен!... Да беше кабил, всеки би го турил у пазва, на гърди да го скрие като писано яйце. Па асли и беше за обич момчето. Ако е за хора, като Найдена немаше втори да може да му излезе еш на играта! Ако е за у песен, като Найдена немаше втор да запее, за да омае с гласа си. Ако е за бинеджилък, по-бинеджия от Найдена немаше не само у селото, но и по целата каза. Он ще улови най-лудия, най-дивия кон от хергелето, па ще прави, ще върши, ще го оседла, ще го уюзди, па като се метне на седлото, да речеш, че е там израснал! А и иначе, на душа благ, сговорен, на своята дума сайбия — що рече, мре на думата си — не е иледжия, не е къскънджия, у него на сърце нема чуруклук!... Благ, кротък, харен, добър като некой добър ден. Син е, дума се, на чорбаджи Илчо, от един корен са поникнали, ама по душа има такава голема разлика, като що има разлика между гюла и търна, макар че все от един корен растат!...

Тия, които са яли попарата на чорбаджи Илчо, па сега гледат Найдена, свиват врат, вдигат вежди към чело и се чудят: как може у ястребово гнездо гълъб да се излупи?...

Всички харесваха, всички обичаха Найдена, както у техната задруга, така и у целото село, а само един човек не го харесваше!...

Тоя човек беше чорбаджи Илчо, Найденовият стар баща!...

Он го обичаше като син, като едничко чедо, като едничък филиз, който ще разклони лозата на чорбаджи Илчо, който ще продължи неговия род... За това го обичаше и трепереше над него, но... не го харесваше, че беше много добър, много кротък, много мек на сърце!...

— Какво ли ще стане от тебе, кога аз нема да бъда жив да те пазя, да те закрилям от зли хора? С тая твоя доброта, с тая твоя кротост ти приличаш на кротко ягне между зли вълци, защото хората са сега повече вълци, па за да можеш да поминеш добре на тоя свет, не трябва да бъдеш кротко ягне, а трябва да бъдеш повече вълк и от вълците, да имаш по-големи зъби от техните, та вместо те тебе, за врат, ти них за шия, па хапи, късай, разкъсвай!... Само така може да се живее сега по света!... На трънлива круша — чепурест прът!... Те такъв да си, па тогава да те позная, че си мой син!... А така, каквото си тръгнал, утре да се извърна да умра, ти със своето меко сърце, със своята кротост, със своята добрина, има много сладки зальци, що ще ти оставя, у пелин да ги топиш, па тогава да ги гълташ... горчиви, бигорни!...

Така хортува чорбаджи Илчо на своя син, който слуша баща си, мълчи, търси, докато дойде нещо да го притегне през сърцето, па му застане и го задави нещо у гърлото, което не шавнува ни нагоре, ни надоле, а дрехите му се оросят с неколко капки, които почнат да се търкалят по алените младежки бузи на Найдена!...

Жал му беше на Найдена, че баща му има такова кораво, такова душманско сърце!... Жал му беше, че този негов баща не намери некой друг кусур у него, за които да го кори, а кори го само за това, че бил добър, че бил много добър! Зер е и това некакъв кусур да бъдеш много добър на тоя свет?...

Така се запитва насаме Найден и вместо отговор той усети некаква тежка буца у гърдите, като че го е мора притиснала, па го натиска и гневи!

Чорбаджи Илчо се сърди на сина си, надумва му, креска, какво що си му е адет, ама щом види оросените трепки на Найдена, а он се сепне... какво и да е, чедо му е, па вдигне рамена и махне с ръка, като да сака да му рече:

„Не е за мене, а за тебе, за твоята бъднина, за твоето добруване!... Па ако не сакаш да ти думам, а аз ще мълча, на, ни дума нема да ти продумам! Като не сакаш вълк да си — ягне бъди... Като не сакаш ти да хапеш — нека тебе хапят!...“

И колкото повече се смиряваше чорбаджи Илчо пред оросените трепки на своя син, толкова повече той ставаше бесен пред всичките ония хора, върху които можеше да си излее своя яд, като че тия нещастници беха криви за това, че ягнетата не знаят да хапят, както вълците!... А стрина Таска?

Нея, сирота, никой и не пита, на нея се нищо и не казва!... Она е изпълнила свой дълг, що е имала да изпълни... родила е син, а повече... повече не е вече женска работа, па затова и не бива да се меша у мъж ката работа!...

Она само подочува отстрана какво и що се говори, понасеща по нещо, що я бодне у гърди като майка, ама да рече да продума нещо на мъжа си ни пък! Та откъде и ще смее уста да отвори пред него?!... Само понекога, така, кога се случи да остане насаме с Найдена и от въздишките му разбере за тежината на това, що му се е набрало у гърди, тогава само ще прегърне своя Найден, своя гривен гълъб, па хем ще го глади с пръсти по къдравата коса, хем ще рони едри сълзи, хем ще му дума:

— Недей, синко, недей, гълъбче мой... недей се учи зло да правиш, хората да цвелиш, сълзите им от очи да къртиш!... Че между хорските сълзи има и такива, що падат като жива жарава на душата на оногози, който ги е изкъртил, който ги е изронил!...

Теши го, сирота стрина Таска, милва своя гълъб по къдравата коса, па изтрие очи хубаво, за да я не усети некой от задругата, че е плакала, че е сълзи ронила от страх пред злото, което могат да донесат на целия род хорските сълзи, които е откъртил, които е изронил нейният мъж със своята сприхнатост, със своето кораво, със своето каменно сърце!... Тя, сирота стрина Таска, само се прекръсти тихичко и впери своя поглед към небето, па си шепне:

— Божичко, света Богородичке, недейте оставя да пада тежината на неговите грехове върху главата на чедото ми, на моя гълъб!...

Не е, да речете, от годините, от старините, че чорбаджи Илчо е станал такъв опърничав, такъв сприхнат, такъв бездушник! Такъв си е он бил и у младини!...

Още като ергенин другарите му все странеха от него, боеха му се. А боеха се затова, защото Илчо беше безстрашен. От нищо му око не мигаше, пред нищо не трепваше!... Що год Илчо рече, това трябва да бъде, па макар свето да се преобърне!

Случи се понекога, хванало се у празничен ден големо хоро на игрището. Наредили се все млади, все весели, мъжко до женско, па като запищела оная гайда у ръцете на чичо Цоло гайдаря, па като заситнили и задрусали онова хоро, да гледаш, па мило да ти стане. Току изведнъж ще се изтърси Илчо пред чичо Цоло гайдарина, па му заповедва като некой миралай:

— Спирай, чичо Цоло!

И чичо Цоло, макар и да вижда, че прекъсва на най-хубавото место у играта, като погледне само ония Илчови очи, що искри метат, току изведнъж охлаби пискудана от гайдата и едно „пиууу“ свършва хорото!

Мнозина от играчите ще видиш, че приръмжат малко, ама ръмжат само под нос, а никой не смее да иде при Илчо, па да му се изпречи и да го пита:

— Защо?... Откъде-накъде?...

Всеки поръмжи-поръмжи, па се поизкашля и без да му се кашля, и... и преглътне.

А Илчо, вирнал глава като некой субаша, па метне само поглед, та да види има ли некой да посмее да му се опре и като разбере, че неговата дума ще е, а он ще пристъпи пак към дедо Цоло гайдаря и ще му подвикне:

Ръченицата!

Дедо Цоло, който си познава добре стоката, ще наведе малко глава накъм десното си рамо, като да иска да рече: „Ех, като сакаш ръченица, и ръченицата ще свиря“... И почне да надува пак своята гайда!

Своеволник, ама всички си мълчеха пред това Илчово своеволие, всеки си думаше у памет:

„Требва ли ми да влизам у беля с такъв!... Я само да не съм, па кога да е, он ще си намери своя майстор.“

Така си дума всеки и всеки отстъпва на Илчовите своеволия!

А Илчо?

Илчо, като вижда, че никой му не излиза насреща, от ден на ден вилнее и беснее по-грозно и по-сербез!

Никой, никой не смее у цело село да излезе насреща на Илчо, па да му подвикне:

— Стой!

Па пак най-после намери се и такъв, който му се изпречи насреща, както що се изпречил кремъкът на огнилото!

А тоя човек беше Райчо Пенин.

Илчо — сербез... и Райчо сербез.

Илчо от имотен род... и Ранчо от имотен род.

Илчо палет, неустрашим... и Райчо налет и неустрашим!...

Илчо левент и юнак... и Райчо левент и юнак.

Илчо: „хрррр-м...“, и Райчо: „хрррр-м!“

Само у едно не си приличаха:

Илчо всеки отбегваше, а Райчо всички обичаха!

Когато се спомене името на Илчо, всеки един си мисли у памет: „... Мечка го срещнала!...“ А когато се спомене името на Райчо, всеки се усмихне, па рече: „Зло да го не види!“

Да го не види, ама го виде!...

Виде го, омрежа го, уплете го, па го задигна и отмъкна, та и името му се забрави!... Знае ли човек от кой камък ще се спъне и падне?...

Да би знаял, а он би се залетел от тридесет разкрача да подрипне и да го прескочи само и само крака да са рахат и глава да е мирна!...

Ех, да би знаял, ама като не знае?

Звезди, що са звезди, що ги е разсипал господ но небето като кукуруз от некой продънен хамбар, па пак, гледаш, светят, блещукат, ама пак не светят еднакво! По некая, гледаш, едвам-мъждее, друга свети, както що си е ред да свети звезда, кога е на небето, а пък по некая ще грее, та сияе, па трепти-трепти, като че дума: „Аз съм, аз съм... гледай ме, нагледай ми се!...“ И наистина, на такава звезда не можеш и да се нагледаш, колкото повече я гледаш, толкова повече окото ти омайва!...

Те като тая, баш звезда между звездите, такава беше и Вела чичова Здравкова, баш мома между момите. Село големо, моми много, ама като Вела... само Вела и ни една друга!...

Една изгора за двама делии, двама баш ергени; и двамата я бегендисват, и двамата я сакат. Сака я и Илчо, ама сака я и Райчо.

Кой ще бъде от них двамина? Хм, кои ще бъде?... Ще бъде оня, когото Вела рече!...

А Вела рече: „... Райчо!“

Ех, весела му майка, кой като Райчо... Насмело се онова Райчово лице, да речеш, че Вела свалила месечината от небето, па топи по варака, що е полепен по нея, и маже по лицето на Райчо!

А Илчо?...

Илчо стиснал зъби като бесен вълк, па от яд и от зло да рече само един път да плювне на парче хлеб и да го хвърли на псетата, всеко куче, кое хапне от него, ще се отрови!...

... Зехир!...

Гръм, що е гръм, дето доде понекога из висините, па тресне и подпали, ожари... по-добре такъв гръм да беше треснал у Белини и у Райчови, отколкото Илчо да стисне зъби от яд и да се закани.

А Илчо стисна зъби и закани се!... Закани се той на Райчо, па се закани и на Вела. Рече им, що не е и за думане!...

До девета рода, каже, от вашия сой ще газя къде кого стигна!...

Рече и не порече!...

Остаре, побеле, дума се, ама от това, що се зарече, не отстъпни нито колкото за нокът!

Душманин човек бе тоя Илчо!

Бездушник човек!... Да е кабил, готов е и своя собствен гръклян да прегризе, ама ината си ще постигне!...

.....

Райчо и Вела не се доводиха нито пълни три години и... Вела остана вдовица!...

У ранни младини още Вела върза черна кърпа и... и вече не я отвърза от главата си!

Райчо намериха един ден убит всред селската гора. Той беше така грозно насечен, че можеше да има триста рани по него! Ясно си личеше, че беше душмански съсечен!...

По село се пусна глас, че турци са го секли!

Кой знае, може и турци да са, ама от всичкото село най-добър приятел на турците беше Илчо!...

Когато намериха Райча в гората съсечен, а Илчо кой год го видеше, всеки се плашеше, като го погледне!... Свил чело, намръщил вежди, а изпод намръщените му вежди закървавил поглед... да го погледнеш и страх да те обземе!...

Боже, боже... що плач, що сълзи, що клетви, що чудо!... Но от всичко това на Вела остана само черната кърпа на главата и... сирачето й Лазка, момиченце на две години!... Стрък, малък стърчец от лозата на покойния Райчо и... всеко чудо за три дни!...

Кой със сълзи го къпа, кой с жалби го приспива, каквото и да е, Вела очува и израсте своето сираче, та стана мома, една между всичките моми у село! По хубост надмина и майка си, що беше на времето си първа изгора у село. А по сръчност, но вредност, по работливост Лазка беше като баща си — ешът й немаше у село! Да се развърти Лазка, па да ти умеси погача, яли да ти разточи баница, па да ядеш и да разбереш що е сладина!... И у Стамбул да идеш да питаш за такава баница, и там ще я търсиш за бадева, защото нема да я Лазкините ръце направят!...

Една е само зорницата, що свети у зори, и една е само Лазка, що завърта паметта на момците, както никоя друга у село!... А не е, че Лазка си го сака това; вервайте ме, че не е, а така си, от само себе си некакво, кой год ерген се загледа у Лазка, на всекиго се и памет завърти!...

Зер е крива Лазка, сирота, за това? Зер е крив гюлт, че всеки се омайва от миризмата му? Зер е крива ягодата, че всеки, който я види, устата му се наливат с плюнка?

Така си е от бога наредено, па от него си е и това, че е дал на Лазка такава хубост, та на всеки ерген окото все на Лазкината китка се спира!...

Свет!...

Мнозина ергенски въздишки са напинали юнашки гърди все за тая пуста Лазка; мнозина ергенски погледи са се лутали да допрат до Лазкините очи джеваири, да допрат и да се закачат за тех, но... под некой сачак летят и цвърчат със стотини ластовици, но... но само една от них гнездо свива на избраното место.

Така би и с Лазка. Мнозина си лъгаха памет по нея... мнозина я бегендисваха, ама Лазка... Лазка си бегендиса само един...

Тя си бегендиса Найдена.

„Ако ще е... он ще е“ — дума си на памет Лазка и като метне поглед, та срещне Найденовата усмивка, а она се зачерви — цел божур.

„Ако ще е... тая да е — или она, или друга никоя“ — дума си на памет Найден, а по гърдите му се разнася една милина, като да е забол в пазва некая голема китка миризлив лиляк!...

Казват хората, че по̀ могло да се скрие дим от комина, отколкото меракът между двама млади, кога се харесат — кога се бегендисат.

Така би и с Лазка и Найдена!... Където и да са, щом са заедно, хората ще ги погледнат, ще им се усмихнат от милост, от обич, като ги виждат как си са лика-прилика като два стърка иглика!

Ако са на игрището, па се уловили едни до друг у хорото, а гайдарино ще се завърти на пета, ще се изпречи пред тех със Своята гайда, ще бутне от чело калпака си към тила, па като заситни:

*Израсъл ми вит зелен бор,
Калино ле, Калинке ле байчова,
и до него тънка елха,
Калино ле, Калинке ле байчова,
клони им се измешали,
Калино ле, Калинке ле байчова,
през листа им ветър шуми,
Калино ле, Калинке ле байчова,
ветър шуми, тихом дума:
Калино ле, Калинке ле байчова,
кой за коя милост има,
Калино ле, Калинке ле байчова,
нека он сам да я милва!
Калино ле, Калинке ле байчова.*

Свири, пустият му гайдар с оная гайда, като че с уста продумва, а Найден и Лазка, насмени, зачервенели, задихани от играта, стискат си ръце и тупат с крака: „Зупа-зуп, зупа-зуп...“

Боже, що ти е севда, що ти е младост!...

Их, господи!... Харно си направил това хубаво синьо небе; харно си го посипал с ония светли звезди, като с некой джеваири, ама защо, господи, понекога покриваш това синьо небе и тия джеваири с мрачни, с грозни облаци, откъдето гърмовете раздрусват вселената и молнията разнася огъня на твоя гнев?!...

Их, господи!... Харно си създад славеите с техните прелестни гласове, що радват и веселят света с песните си, ама защо, господи, си създад и орлите и ястребите, тия кръвожадници, що не разбират от сладостите на песните, а разбират само от... кръв и от разкъсани меса?!...

И над щастието на Лазка и Найдена се е замрачил един такъв черен облак, откъдето севват отдалеч молнии и се дочуват глухо гърмежите!...

И над главите на Лазка и Найдена се върти и облита в облаци един кръвожаден ястреб, който не разбира ни от младост, ни от милост, а разбира само от... кръв, от разкъсани сърца!...

Този черен облак, този кръвожаден ястреб, що се е устремил да разкъса, да разкървави две млади сърца, това е — чорбаджи Илчо... бащата на Найдена!...

Кога нещо зло дойде човеку от бога, а он, каквото и да е, ще го претърпи, ще го понесе, защото е от... него... Он дава, он взема!... Но когато ти дойде злото от хората, а особено от свой близък, тогава е тежко, тогава е горчиво — тогава е непоносимо!... Такъво зло смуцава душата, замъгля погледа и... човек загубва своя разум в своята смутена душа!...

Горко на наскърбените!...

* * *

Случвало ли се е да бъдете на воденица, да слушате плесъка на водата от улеите по витлата, па таман сте привикнали на тоя шум, и воденицата спре. Вам ви се чини, че тая тишина, що е овладела така наведнъж, изглежда като нещо шуто!... Те такава една шуто тишина е настала и в двора на чорбаджи Илчовата задруга. Всеко едно, кое що

год да е нещо работило, всеко се вковало на местото си, кое гдето се е нашло, па притаило дъх и чака... чака да види какво ще стане!...

Какво ще стане?...

Кой знае!... Но нещо все трябва да стане! Чорбаджи Илчо си дойде тая вечер пред време! Доде си жълт-зелен от яд и злина. Да речеш, че жлъчката му се е пукнала, та му целата кръв отровила! С игла да речеш да го боднеш, вместо кръв жлъч ще потече!... Зехир! По-старите жени, бабичките, навели глави, опрели очи у земи, па... цели изтръпнали!... По-младите, снахите и девойките, с пребледнели джуни, уплашени, си шепнат опипом от ухо на ухо, а сърцата им тупат-тупат като на хваната у примка яребица!... Дечурлигата, що играеха по двора кой с некая пръчка, кой с некое колело, и те са се утишили сега зад големата купа край плета, па по некое турило пръстя у уста, а по некое забравило върха на езика си извън зъбите и всеко се вкаменило... да види какво ще стане!

.....

До одъра в малката стаичка, в която си спи сам чорбаджи Илчо и в която освен стрина Таска чужди крак никога не стъпваше, беха наредени по стените разни пусати, на които чорбаджи Илчо беше голям мераклия. Под оръжието, опрен на възглавница, с прекръстосани нозе, седи чорбаджи Илчо и държи своята запалена лула у ръце, но от ядове и чемере, що беха попъплили и обзели грешната му душа, той забрави да допре тая своя лула до устата си. Пред него се изправил неговият син Найден, треповен и мрачен у лице, да речеш, че току-що е паднал из облаците, па още не може да се свести от това падане. Найден беше забол левата си длан до палец у своя ален пояс, що опиняше кръста му, а у десната си ръка държеше своята червена капица с черните ики-катлии гайтани. Кротките Найденови очи, които не можеха да издържат острия поглед на чорбаджи Илчо, беха спрени у земи, току при върховете на своите стегнати опинци, привързани върху шарените навуца.

Чорбаджи Илчо, който нищо не думаше, а само меташе с очи като некой искри ония мрачни погледи, измери своя син Найден от петите до главата с такъв един поглед, който следени плюнката в устата на Найдена, а нещо в гърлото го стисна, да речеш, че ха сега ще

го задуши! Види се, че сиромашът Найден трябва доста да е изтръпнал, като се принуди да попристъпи няколко пъти, вдигайки ту левия, ту десния си крак, за да се увери дали са си неговите крака.

Чорбаджи Илчо се поизкашли, като че се готвеше да заговори, но, види се, че и неговото гърло трябва да е било доста засъхнало от яд и злина, защото и след накашлюването той пак не можа дълго време уста да отвори, а се залови да натиска с пръст пепелта на своята лула.

Чак по некое време чорбаджи Илчо започна с един примален глас, като че е хортувал-хортувал с часове, па сега сили не му останали вече да говори:

— Та зер за тебе от цело село не се намери друга мома да бегендисаш, та си се помамил по оная... гювендия, Велината дъщеря, на най-големия мой душманин дъщерята, на душманина на целия мой сой, на моята цела задруга!... Зер дотам стигна, и това да доживея от тебе?...

— По нея ми сърце потегли, нея си харесах — отвърна Найден кротко и вдигна своите вакли очи, та хвърли един учуден поглед към баща си.

— Хм... сърце те потеглило!... Я кажи по-харно: магиите й те омаяли!...

— Тя е харна мома, не е магьосница — отвърна самоуверено Найден и пак метна поглед към мрачното лице на чорбаджи Илча.

— Харна... ха, ха... магьосница е и она, и майка и, и целото им семселе са вече магьосници — отвърна с един натъртен глас чорбаджи Илчо и повиши тоя свой глас като човек, който захваща да се поддава на яда си, що го гризе на сърце.

— За мене е харна, па аз си я харесвам — отвърна Найден с една настойчивост, която накара чорбаджи Илчо да вирне глава към тил и да разшири ноздри като некой подплашен звер!...

— Не е харна, защото аз нема да я кабуля в къщата си за снаха... разбираш ли?... Никога, никога на моя душманин дъщерята нема да бъде моя снаха!... Коя да е друга, черна циганка да е, пак ще я кабуля, ама от Велин сой кост у къщи нема да приема!

— Или тая, или друга никоя — отвърна Найден и извади от пояса си ръката, та оправи своите коси, що беха нависнали над челото му.

— Що-о-о?... — изръмжа чорбаджи Илчо с такъв страшен глас, че цялата къща затрепера!

.....

В съседната стая, на стената у която висеше един иконостас с няколко икони, стрина Таска, Найденовата майка, клекнала пред иконите, кръсти се и с насълзени очи се моли: „Господи, пресвета Богородичке, свети Никола, свети Иване... всички светии, вам се моля, спасете чедото ми, закрилете го, избавете го... Господи, чеденцето ми, моя хубав гълъб... него ми запази, господи!...“

Майка!...

* * *

Неколко дни поред чорбаджи Илчо ходеше все мрачен, все тъмен, все жлъчен, като че бе унесен, като че бе обзет все от една мисъл!...

Той бе занемарил и своята задруга, и своята търговия, и всичко!...

Брат му Стойчо, като най-стар след него, ще пристъпи привечер към чердака, където чорбаджи Илчо седи замислен и пуши, и ще се понакашля, за да му се обади, но чорбаджи Илчо хич го и не поглежда, а смуче своята лула и... все мисли. Стойчо ще пристъпи и ще се понакашля втори път, па като гледа, че пак остава незабелязан от главата на задругата, а он ще почне с тих, трепетлив глас:

— Я рекох, ако може да те попитам нещо...

С едно обръщане на своето начумерено лице чорбаджи Илчо пресече наполовин думата на Стойчо.

— Какво?

— Па рекох да питам какво трябва да се прави утре... работа настигна коджамити: и за оран, и за изваждане, и за копан, па трябва да се види и за...

Чорбаджи Илчо пак пресече наполовин думата на Стойчо и отвърна с един натъртен глас:

— Каквото знаете, правете!...

Стойчо се сепна от тоя изненадан отговор, като че виде изюзден лудия айгър от ергелето!... Той наведе надесно главата си, като да

искаше да каже: харно, като е така, така нека бъде; ще направим, каквото знаем... и се отдалечи тихичко от чердака, като че се боеше да не събуди некого от своите стъпки.

А чорбаджи Илчо пак продължава у мрачината да смуче своята лула и да тъче и разтъква в ума си мисълта, която го беше обзела.

А тая мисъл беше: как да отстрани от селото своя севдалня син, как да го прати некъде далеч, много далеч, за да му не пречи на това, що е скроил за Лазка, Найденовата севда.

Черни мисли, черни кроежи!...

.....

Втората неделя след Тодоровден целото село беше още от заранта се разшавало. През тоя ден селото ще изпраща поклонници за Света гора. Девет души поклонници, девет бинекчии, с добри, охранени коне, оседлани като за дълъг път, с всичките му такъми. Между тия деветина е и Найден, чорбаджи Илчовият син. Неговият кон е най-личен, па и такъмите на коня личат, че са от чорбаджийска къща. Юздата и кускуня — с пулии каиши, дисагите — кожени, а зенгията — с ново синьо ямболско сиджаде. Ония конье, оседлани, накитени, пъхтат с уста и ровят с предни крака, да речеш, че не могат вече да търпят да се размаиват!

И конете, и поклонниците, па и целото село са се събрали в черковния двор, където дедо поп Митър ще им прочете паметствена молитва и след това... ха, добър път!... Наистина, че имаше и други мнозина бинеджни, които се бяха приготвили да изпратят своите съселяни, поклонниците, чак до големата воденица при старите върби, но истинският изпроводняк става от черковния двор, с пълна благословия.

Дойде време за похождение, дедо поп Митър си беше турил и патрахила, за да почне напътствената молитва, а пак се размаиват, пак чакат.

Кого чакат?

Чакат Найдена, чорбаджи Илчовия син. Конят му тука, но него го нема още!

А къде беше Найден?

Хм... па къде ще бъде другаде, та не при Лазка! Та нали тръгва човек на дълъг път, па трябва да се сбогува, па да си вземе приготвената за него китка, па...!

Свила Лазка оная хубава китка, привързала я с ален конец, па я подава на Найдена усмихната през сълзи и му дума:

— На свето место отиваш, требвало би да се радвам, а оно, не знам защо, свило ме е тук нещо у гърди, да речеш, черна змия под сърцето, па все ме е страх от нещо страшно, нещо грозно! Па и пусти сънища, като са се напоредили от неколко време насам... страх ме е да легна да заспя!... Все такива грозни, все такива страшни, все такива злокобни!... Оня ден сънувах, че баща ти събрал селото, за да му мери греховете. Мери, що мери на другите, па доде и до мене ред. Я му думам: „Що ще ме мериш, чичо Илчо, я не съм греховна“, а он скръцна със зъби и вика: „Ще видим дали не си греховна“ — па ме накара да стъпя у едното блюдо на везните, а в другото вместо драмове, гледам, турена една жлъчка!... Така си, ачик ашикере личеше, че си е жлъчка!... Я му думам: „Чичо Илчо, не мериш право, драмовете ти са ялънджийски... зер не видиш, че това не са драмове, а една жлъчка, отровна човешка жлъчка!...“ Он ме погледна, намръщи чело, сви вежди, па ми дума: „За тебе такива драмове!...“ Кога издигна везните, я отскочих горе, а блюдото, в което беше жлъчката, натегна, от страх, и насънне както бех, мене като че ми припадна, па какво стана после, и аз не знам!...

Две крупни сълзи от хубавите Лазкини очи се търколиха върху китката, що подаваше с ръка на Найдена, па му дума: „Ако увехне най-напред здравецът от тая китка, да знаеш, че съм болна, а ако увехне босилекът, да знаеш, че...“ — Лазка не може да издума думата си, сълзите я задушиха!

.....

Когато Найден влезна в черковния двор, дедо поп Митър започна своята напътствена молитва, която и свърши с благопожелание да стигнат здрави и весели в светата обител и да се върнат щастливо оттам, като донесат благословение за цело село от това свещено место. Всички поред целуваха кръста и ръка на деда попа, но когато доде ред на чорбаджи Илчо да целуне кръста, случи се нещо, което вкамени

всички, що беа наблизо, па и самия дедо поп Митра! Кръстът отскочи от своята сребърна дръжка, която държеше в ръка дедо поп, като че го беше некой разбурмил, и се търколи на масичката, на която бе сложено евангелието. Чорбаджи Илчо навъси вежди и си отмина, без да целуне кръста, а дедо поп, пребледнел и треперещ, взе да намества пак кръста на сребърната дръжка и с учудване търсеше да разбере как отхвъркна кръстът от дръжката, когато нищо не беше счупено!...

Едно тихо шепотене се пренесе между присъстващите като некая вълна от раздрусана вода!... Едни си шепнеха: „На поличба е!“... Други отвърщаха треповно: „Светият кръст сам бега от него!...“

Свет!...

Когато бинеджиите възседнаха коне и тръгнаха за своя дълъг път, те минаваха през махалата, където на всека порта се беа натрупали жени, моми и дечурлига, за да гледат поклонниците. При заминаване край Лазкините порти и Лазка беше излезла на портата с майка си, както и другите хора. Когато Найден наближи Лазкините порти, той подкара своя кон по-близо до стената, за да им каже още веднъж „сбогом“, но хубавият кон на Найдена, като наближи Лазкините порти, се изправи на двата задни крака и не искаше да тръгне оттам. Найден беше един от най-добрите бинеджии и затова такова едно своеволие от неговия кон, който никога това не беше правил, го разсърди; той стегна дизгините, мушна с крака слабините на коня и го подкара да върви. Но и това не помогна! Конят се повърна надире, а като наближи Лазкините порти, пак се изправи на два крака и не искаше да се отдалечава. Това се повтори три пъти и чак на четвъртия път, след голема усилка от страна на Найдена, конят се разбесне и полете с един устрем, да речеш, че на кушия препуска. Едвам смогна да го спре Найден, когато настигна своите другари, що беа отминали, докато той се залисваше със своя упорит кон!

Отсрещната страна на улицата, където беа натрупани на една порта повечко жени и бабички, старата баба Тана, що беше между тях и виде това, що направи Найденовият кон, промъкна шепнешком:

— Не е на харно! Три пъти се повръща добичето!... Добиче е, ама и оно усеща, че има нещо зло да доде до глава, та затова се и опира на път!... Те, помнете ми думата, па който е жив, ще види, че некакво патило иде за некого!...

Пуста баба Тана!... Рече, като че отсече! Като че да го е от книга прочела, така го предрече!

Па не е само баба Тана, а и Лазкината майка изтръпна като виде това, що направи Найденовият кон, но тя нищо не предрече, а само изпусна от гърди една тежка въздишка и вдигна ръка да се прекръсти!...

* * *

На сам ден на Връбница целото село Копаново изглеждаше като некой раздрусан кошер, из който бръмчат пощръклелите пчели!... Едни уплашени, други намръщени, а трети... трети вървят като замаени от чудото, що е сполетело селото! На една страна се събрали неколко жени, па си хортуват бледни и уплашени:

— Това, що я беда кметът, това не може да бъде, па каквото щете кажете!...

— Ама зер Велината дъщеря да стори таково нещо?... Боже, пази! Това си е ачик ашикере туна беда!...

— Хеле пък с оня хайта и пияница, с шерет Ташко... тс, тс, тс!...

— Може, я знам нещо, ама тук да си остане думата, защото не искам да ми нарочи къщата оня кръвник, кметът!... Оная вечер го е срещнал у мрачина моят мъж чорбаджи Илчо как си шушука нещо с шерет Ташко у дола, под самия мост!... „Да не бех чул гласовете им, дума моят мъж, немаше да мога да позная у мрачините нито чорбаджи Илчо, нито шерет Ташко.“

— Ха, сега се сещам!... Това е скроил чорбаджи Илчо с шерет Ташко, за да пресече мерака на своя син с Велината дъщеря!... Та нали знаете, че чорбаджи Илчо води гарез на целия Велин род още оттогава, когато Вела му обърна гърба и пойде за Райчо! Оттогава още той им задушманува, та да е кабил, в капка вода всички да ги издави!... Страшен душманин!...

— Че е скроено — скроено, това си се вижда, ама кмет е, сила е, кой що му може?... Думат, че днеска щел да ги съди при бреста у черковния двор, па... кой знае какво ще ги присъди!...

— Едни думат, че затова е и изпратил сина си на „Св. гора“, за да не бъде тук и да му не пречи на това, що е скроил на Лазка, сиротата!

— Бре-е-е!... Бездушен човек!... Каменно сърце!...

— Тежко и горко ономува, който му попадне у шаките!...

* * *

След отпуск на черквата чорбаджи Илчо събрал стареите и по-видните селяни „под бреста в черковния двор. Около чорбаджиите и стареите начичкало се всекакъв свет, и млади, и стари, и дечурлига, па чакат да видят какво ще стане?!...

Че имаше нещо да стане, това всички знаеха и че това нещо, че щеше да се чукне от главата на сирота Лазка, и това го знаеха хората!...

Стареите, що беше наредил чорбаджи Илчо край себе си, всеки един взел по една клечка в левицата и по една бритва в десницата и всеки един от тех дела и зашилва клечката, като че подострува перо, за да пише с него. Стареите делат, като опрели очи у своите клечки, а чорбаджи Илчо като кмет им дума:

— Кога нивата на некого се обземе от търне и бодиле, он е длъжен да я чисти, защото, ако я не чисти, и сам ще затърнее! Така е и с едно село!... Ако почнат да се вършат срамни работи по селото, днеска тук, утре там, па селото търпи, а безчестните си правят своя кеф, то на такова село ще дойде и мор, и поводъе, па ще почне не само град, но и камънье да падат по него от небето!... Така ли е, бракъо?...

— Така е! — отвръщат стареите и продължават да делат своите клечки, без да смее кой да вдигне очи и да погледне у кмета!...

— Ех, като е така, тогава ще трябва и ние да очистим таково едно търнье, що е почнало да никне у наше село!...

Кметът пак обърна своя поглед към селските стареи, които все си делат своите клечки, и настави:

— Нашият бировин е уловил у срамни работи тая ноц една мома и един ергенин, па я ви повиках да чуете с ушите си какво и що е било и според това да отсъдиме, що е закон и ред, защото, ако не сторим това, може утре да доде градушка, па да избие и мюлк, и стока, па и самите нас!... Така ли е, бракъо?...

— Така е!... — отвръщат стареите и остъргват от своите клечки тънки отрезки като конци.

Чорбаджи Илчо метна поглед към Йото Къоравия, селския бировин, и му даде знак да пристъпи под бреста пред стареите.

Йото, какъвто си беше дангалак, с прегърнатата у ръце бировинска тояга с няколко крачки се изпъна като върлина пред кмета и стареите, па опре своето здраво око право у чорбаджи Илчо, като да чакаше от него некаква заповед.

Чорбаджи Илчо се поизкашля, така излеко, и почна с един проточен глас:

— Кажи тука и пред стареите това, що ми каза на мене... Кажи всичко, що си чул и що си видел.

Йото Къоравия, колкото си беше дълг, а он се изопна още повече, па почна:

— Е па какво да кажеш, чорбаджи?... Те това, що ти рекох за шерет Ташко и за Лазка Райчева, Велината дъщеря, това си е истина. Улових ги нощеска посред нощ на самата порта при Велинин двор!... Она пръхна, та си избега и се скри, а он, шерет Ташко... хе го, хе, нека и сам да каже, хванах го, та го доведох и затворих у общинския кош! Тая заран го измъкнах от коша и го доведох тук, както ти ми заповеда, па сега, те му очите, нека сам да си каже не е ли истина?!...

Чорбаджи Илчо вдигна глава и подвижна на шерет Ташко, що се беше опрел до един дирек от нармакляка и зяпаше така безгрижно, като че лакърдията не беше за него, а за некого деветаго! На тоя вик на кмета шерет Ташко пристъпи под бреста, при кмета и стареите, свали капа от глава и почна да я прихваща от едната ръка в другата си, като поповдигаше ту левия, ту десния си крак.

Чорбаджи Илчо го изгледа с една притворна сръдня и го пита:

— Ти чу какво каза бировинът за тебе, къде и как те е уловил; това истина ли е?

— Е па истина е, чорбаджийо, сега де, що ще кривим душа да отричам, като нещо е било!... Улови ме, па ме докара и затвори у селския кош, па... това си е!...

— Е, а защо те улови бировинът?

— Па улови ме зарад оная, зарад Лазка Велината, па...

— Демек и ти си уйдисал на памето й, па и она на твоя памет?

— Е па!...

— Па тогава що се не венчаετε, ами ходите да срамите селото?... Нали знаеш, че тая работа има ред и закон, има църква, има венчило,

що се не венчае по ред и закон, както що свето върши, ами така?...

— Е па я съм каил да се венчаеме, ама ако она сака!... Я със зор не мога да я насила, па ти като кмет накарай я... я нема да се противя, ще я кабуля!

Чорбаджи Илчо метна пак поглед към стареите, които продължаваха да делат със своите бритви клечките, и ги пита:

— Ашикере ли е, бракьо, тая работа?

— Ашикере!

— Е, тогава, демек, по ред и по закон?

— По ред и по закон! — отвръщат стареите и всички изведнъж пречупват своите изделани клечки.

— Ех, като трябва да бъде по ред и по закон, нека да чуят кабахатлиите какво ги село осъжда!

Така отсече чорбаджи Илчо, па вдигна глава, та метна поглед към Йото Къоравия, а тоя се изтегна пред него диван чапраз заедно със своята бировинска тояга. Чорбаджи Илчо му дума:

— Ще идеш сега да доведеш тук Велината дъщеря, що е шурувала с тоя неин хубостник, та да им село присъди и на двамина по ред и по закон.

Йото Къоравия се залете, като че некое прасе се изтърва из ръцете му, та почна да го гони. Всички наоколо си шепнеха и шушуникаха, но така тихичко, че нито думичка не долиташе нито до ушите на кмета, нито до стареите. По лицето на мнозина се четеше една скръб, една тъга, а пък по некой беха почервенели от яд и от възмущение. Стареите, опрели поглед пред себе, па не смеят ни с око да шавнат към набралия се свет. Само на чорбаджи Илчо и око не мигаше, гледа си он всички наред със своя страшен поглед и когото год погледне, всеки потули очи надолу и усети нещо студено у гърди!... Та стар вълк е, па не се бои от блеението на овците, нито от звекота на звънците на овните!... Знае он и две, и двеста!...

Хм!... Чорбаджи Илчо нема да знае?!...

Когато откъм пътя зад моста се зададе Лазка със своята майка, водени от Йото Къоравия, всеко живо притаи дъх и опре поглед в почервенелите от плач хубави очи на Лазка!... Всички я гледаха и всички я аджедисваха!... Само един човек не я аджедиса!... Само чорбаджи Илчо остана с каменно, с ледено сърце!...

Той метна един кръвнишки поглед към Лазка и Вела, па с една ядовита усмивка почна:

— Та ти, така, ха?... Ачик, през просото?... Да срамиш село и да сърдиш бога?... Ама, асли, соят ти е такъв!...

Лазка, която беше алена-зажарена от плач и от душевна тегоба наведнъж пребледне и току-що се не повали да падне, като чу такива думи от кмета, па като се посъвзе, она се изстъпи пред него, вдигна оная хубава глава, па като захвана:

— Я ни село срамим, ни бога сърдим, защото не съм сторила никакъв грех; а че има хора, които са се додумали да подвалят некому, па да му хвърлят на главата туна-беда... тех нека бог съди, защото они са, що сърдят бога!... А колкото за моя сой, за моето семселе, това цело село знае, че целият ни род сме с ачик чело, честни и пощени. У нашия род нема убийци, нема намкьори, нема душмани, нема подвалници, за да сторят некому зло зад гърба!... Такъв е нашият сой, такава е нашето семселе, па ако досега не си го знаял, сега да го знаеш!...

— Па ти знаеш да хортуваш като некой кадия... гледай, гледай, кой би се надевал на такива уста?...

— Не аз, а правдата хортува за мене, защото не съм крива, не съм грешна!...

— Де, де... не бъши, не отричай... колкото да шаваш, ти си впримчена и с двата крака в примката!... Тè тука се разкри всичко на ачик пред тия стареи, пред тоя свет!... Я те не съдим, село те съди! Тè, бировино ви уловил и двамата ви на вашата порта... нещо ачик ашикере, та и она, твоят хубостник, що сте шурували заедно с него, и он не отрича, па и какво ще отрича, като бировино го захванал и го затворил в селския кош, откъдето тая заран го доведе! На такава ачик работа може ли да се бъши?

Вела, Лазкината майка, попристъпи малко напред, сегна с ръка да намери своята черна кърпа, що бе се свлекла от главата и, па продума:

— Ама чекай, кмете, я да ти кажем как е била скроена тая уйдурма!... Майка съм, чедо ми е, па право е и моята дума да се чуе!... Таман се канехме да си легнем, оставаше само вода да извадя от кладенеца. Отидох и спущам кофата у кладенецо, а некой почука на портата, на коя бехме отдавна турили чивия. Аз не можех да оставя

кофата, та Лазка се затече да види кой тропа по това късно време?... Кога извади чивията и отвори вратата, оня бекрия, шерет Ташко, почна да ѝ хортува некакви думи, дека не са ни за у стига; ни за у среща. Дорде да извадя кофата, Лазка изписка, че бекрията сегнал с ръце да я прегърне!... Я забравих и кофа, и вода, па се спуснах към портата да видя какво направи оня непрокопсаник. Дорде да стигна, току отнекъде изпъкна бировино, който трябва да е бил скрит максус там наблизо. Изтъкна се бировино, па каже: «Толко ми требваше!... Що видох — видох!... Сега ще обадя на кмето, та да знае кои вършат грехове и сърдят бога, та да праща мор, глад и градушка на нашия синор!...» Като рече това, а он помъкна оня бекрия, без да дочека и дума да му отвърнеме!... Ние си пак заключихме портата и се прибрахме!... Това беше всичко, на, вервайте бога, уйдурдисана, договорена работа! Те, една душа имам, нека ме тук, пред вас, задуши, ако устата ми не говорят истината!... Най-послед, срамота е, грехота е с едно сираче, останало без баща, така да си подбиват шега всекакви хайти и бекрии!... И вие челяд имате, па ако мене не вервате, погледнете към оня там, горе, па барем нему вервайте!...

Едно задушено ръмжене откъм набрания свет след тия думи на Лазкината майка сепна чорбаджи Илчо!... Той се боеше да не изпусне из ръце пилето, което бе сигурен, че го държи здраво!... А изпусне ли веднъж това пиле, целият негов план беше загубен. А този негов план беше устремен само към едно: дорде се върне Найден в село, Лазка да е оженена за друг или... или какво и да е друго, но Найден да не завари Лазка, че е още мома!...

Чорбаджи Илчо севна със своя кръвнишки поглед към оная страна, откъдето идеше ръмженето, и... всичко притихна.

Той повика пред себе си къоравия Йото и шерет Ташко, па дума:
— Те, тука сте очи с очи, па сега да видим кой бѣши и кой казва правицата?... Ти, Йото, улови ли ги на портата?

— Улових ги, чорбаджийо!

— На грех ли ги улови?

— Е па оно, дума се, на грех ги улових, та, ако не беше така, зер щех да го затварям оногова в селския кош?... А че е бил у коша, това и он нема да откаже!...

Чорбаджи Илчо се обърна към шерет Ташко, па го пита:

— Това истина ли е, що казува бировино?

— Е па истина е, чорбаджийо, у коша бех цела ноц, дума се, там пренощувах!... Що е право — право!...

— За кабахат ли те закараха в коша, или за права бога?

— Е па, чорбаджийо, като ме е закарал у коша, оно треба да съм кабахатлия!

— С тая ли тук, с Велината дъщеря, ти е кабахатя?

— Е па он е видел човекът, като казува!

— Он казува, ама тая отрича; хем она отрича, хем и майка ѝ отрича...

— Ех, знаеш, чорбаджийо, женска страна, дума се, слаба страна, па и не е нещо таково, що е реч, дека да бъде за пред хора, ами, да прощаваш, малко безпътно иде, та се срамуват, па затова така се и опинят!... Ама пред съд и пред закон ни се дим потуля, ни се мирис скрива, като му дойде, и оно си излезе само на ачик!...

Лазка пак почервене, та стана божур в лицето при тия уйдурдисанн лакърдии на шерет Ташко. Тя се изстъпи като некая наранена лъвица напред и с един отчаян, трепетлив глас зариде:

— Лъже!... Всичко това, що тоя бекрия говори, всичко е лъжа! Всичко е скроено и измислено от зли хора, от душмани, от намкьори!... Я кого обичам, я от него нема да се отречем, ама тоя шугавец, тоя бекрия... за него моите порти са били всекога затворени, па и занаят ще бъдат затворени!... На такъв като него аз и плюнката нема да си хвърля! Мене майка ми не ме е намерила на боклука, и я съм кърмена от майчини гърди като и вашата челяд, па ако сега вие си подбивате шега с мене, има господ тамо, горе, който ще стори това с вашата челяд!...

— Ти можеш да наддумаш и кадията, ама на нас женски акъл не ни треба; ние що знаем — знаем!... Те, тия хора не бъдат, та ти ще бъшиш!... Па и като бъшиш, санким, та каква файда... Че си уловена... уловена си вече, това си е ашикере, па сега, сега те село съди по ред и по закон... Така ли рекохме, бракъо? — пита чорбаджи Илчо селските старей...

— Така, така... по ред и по закон — отвърнаха старейте и пречупиха още наполовина изделаните тънки парчета от своите клечки.

— Ех, като е така, а оно ето какъв е редът и законът: Ташко ще се венчае с Лазка, па хем они да се помирят, хем село да се не срами!

— Никога!... Мъртва, а не жива с тоя бекрия под венчило! — извика отчаяно Лазка и зина да продължи, но кметът я пресече:

— Сега я говорим, а не ти; дума се, селото говори, демек, законо говори, а кога законо говори, ти трябва да мълчиш и само да слушаш!... Така е по законо и така трябва да бъде, а ако нечеш по законо, оно и за това си има ред и според тоя ред с тебе ще сторим това, каквото са правила и нашите деди и прадеди с такива хубостници, що са били уловени като тебе да срамят селото. С едно катранено въже ще те вържеме за дънеро на тоя брест, па ще сложим тук един сноп жилави пръчки, па всекому от селото на волята му... кой колкото посака, толкова ще ти удари! А като се изреди селото, тогава ще те изкараме зад селския синор... сюргюн и ако те види некой, че си се върнала в селото, да има право главата да ти смаже като на змия!... А сега избирай: кеф ти по закона, кеф ти по ред... Или с Ташко под венчило, или с катраненото въже!... Което си харесаш, това ще бъде, защото така ти е село присъдило, а село що рече, никой не смее да порече!

Чорбаджи Илчо свърши с една гузна усмивка и обточи с един чудноват поглед насъбралия се наоколо свет, като да искаше да каже на тоя свет: крив ли съм аз, че ти си вършила такъв кабахат!...

Един тих шепот, едно ново ръмжене се зачу откъм страната на набралия се свет! Всеко гледа плахо, уплашено, покрусено!...

По едно време Лазкината майка се изстъпи пак пред кмета и пред стареите, а у лице бледа, та жълта, та като че е от восък!... Плещите ѝ играят от треперене, както що играе кожата на некой тъпан, кога го тупат.

Тя посегна с десницата си, та свали своята черна кърпа от главата си!... Прошарените ѝ вече дълги коси покриха раменете и половината от лицето ѝ. Така изправена, тя изглеждаше страшна, като я гледаш, като че некакви тръпки почват да лазят по гърба ти!... Стрина Вела хвана двата краища от кьошетата на своята кърпа и ги опна пред кмета и пред стареите, па им дума:

— Вашата правица е като тая кърпа; като опнеш насам, казваш, право е, като по нишка, а като опнеш другите две кьошета, гледаш, пак право!... А оно нито е едното право, нито е другото право, защото кърпата е четвъртита, с четири кьошета!... Те това е вашият закон, това е вашата правица!... Колко вие право мерили, толкова и бог на

вас! А ти, кмете, жив да бъдеш, правда да дочакаш, ама истинска правда, от оня там, що мери отгоре!...

Сирота стрина Вела не можа да се издума, защото изведнъж свест я напусна, па се залюле и тресна о земи, като че я гръм удари!...

Едни се спуснаха да я заливат с вода, но Лазка се изпречи пред тех, вдигна ръка и дума:

— Недейте я свестява!... По-харно е да умре, та да не гледа с очите си това чудо, тия мъки, тия огньове, с които тоя човек ми запали гърдите!...

Лазка замълча малко, па като обходи с поглед насъбралия се свет, тя вдигна десницата си, та се прекръсти, погледна към небето, откъдето слънцето пращаше своите трептящи лъчи, па продума с един пресипнал, с един отчаян глас, глас на горест и душевна тегоба:

— Господи, сега само ти ми остана!... Ти ми знаеш, господи, и душата, ти ми знаеш и сърцето, па ти, господи, виждаш и кривдата, що ми се прави!... Чуй ме, господи, чуй ме и пиши на тефтеро си тамо, горе, пиши, господи, това, що ще ти се моля!... Ти плати, господи, на всекиго според твоята вера, с която ти мериш отгоре!... А ти, кмете, що не пожали ни младините ми, ни честта ми, що хвърли кал върху моето лице, що удари леке на моето чело... леке срамно, леке грозно... аз ще го измия това леке, ще го измия, макар със своята кръв, но... ти мисли как ще измиеш душата си от тоя грех, то го стори на мене!... Чуй, господи, чуй и пиши, що те моля!... пиши на твоя тефтер, пиши всичко, господи, за да му върнеш на тоя човек, на тоя бездушник, на тоя душманин, да му върнеш всичко, господи, по мера и по правда!...

Едно шумолене, едно остро ръмжене, едно невъздържимо негодувание се разнесе откъм страна на насъбралия се свет!... Почнаха да се издават по-натъртени, по-смели гласове. Един затихне, друг по-лют, по-смел го заменява:

— Кмет е, дума се, глава на селото е, па покрай него клетвите ще паднат и върху селото ни, ако остане пак он да ни кметува!...

— За свой гарез, за свой инат увлече цело село у беля!

— Е, я, ще ни увлече, хем харно ще ни увлече, та кой знае как ще се куртулисаме!...

— Като го търпим, как ще се куртулисаме?

— Е па какво ще правим, та да го не търпим, като субаши са го закметили, а не е селото ни питано!

— Е та субаши — субаши! И субаши да са, та що? Субашите са го закметили, пак субаши ще го разкметват!... Като идем, па им се примолим!...

— Хм, ще им се примолим, като че не знаеш, че он е и с них на така, като два чатала от един клон!

— Ама какво да е, това вече не може да се търпи, стъпил с крак и на правда, и на закон, и на душа, па само си знае... своя душманлък, своя гарез, своя инат!...

— Та ако са турци, и они са хора, па знаят и закон що е, па и правда що е, та зер ще оставят да се опропасти цело село заради душманлъка на един бездушник?...

.....

Това ръмжене на натрупалия се свет щеше да се разтегне бог знае докъде, ако чорбаджи Илчо не беше подвикнал на Йото Къоравия:

— Я иди там, та виж каква е тая глъчка?... Съд ли е това, или манастирски панаир?... Кого год чуеш, че пуци глас от уста си, докарай го тука, па... връвта за фалангата приготви!...

Пустият му Йото Къоравия, като притисна тоягата, па се поокашля и тръгна към местото, откъдето идеше гълчавата, па върви сербез-сербез като некой миралай! Дорде да стигне при насъбралия се свет, всичко затихна, да речеш, че пренос минава в черква!...

Ех, синко, всека оса, що зуи, не убада!... И всека змия, що съска, не ухапва!... Оная, що ще ухапе, она хич нема и да съска, а отнекъде, скрита из търняка, току литне, като некая стрела, па дорде да разбереш що би и какво би, а оно ухапаното место почне да се подува от змийската отрова!...

Стрина Вела и без да я свестяват, сама се свести!... Свести се, сиротата, за да загуби завинаги свест и ум!... Изправила се над главата на своята Лазка, глади я по чело, па й дума:

— Венецо, Лазке, венецо къде ти е, без венец не можеш да пойдеш на венчило... не е редно, срамота е, па и Найден нема да кабули... Я го колко припка да стигне по-скоро, лети... лети, сирوماхът, лети за тебе, за твоята севда, за твоя венец... а пък ти още без венец... скоро венеца си тури на чело!... Ха, ха, ха, ама че сватба ще стане, ама че сватове ще се сберат!... И татко ти ето, и он иде па

сватбата ти, само че и он плаче... всички плачат... сълзи, сълзи... сълзи и кръв, с них ще посрещаме сватовите вместо с ракия и вино в накитени чутури!...

Едри като грах сълзи покапаха из очите на бедната Лазка, кога разбра на кой хал е стигнала майка ѝ... Сега, кога и най-много требваше майчиният ѝ ум, тя отиде, нещастната, че го загуби!...

Лазка простре ръка да прихване през рамената своята майка, за да я поведе към къщи, и преди да се упъти, тя бе спрена от кмета с думите:

— Днес е неделя, до среда ти давам мулет да размислиш и кажеш: така или така!... Едно от двете трябва да бъде... я по закон, я по ред... село те е осъдило. На едно, та едно трябва да се прекършиш! А ако не сториш това до среда, то да знаеш, че селото ни ще ти бъде тесно!...

* * *

Виждали ли сте нагорещено желязо, кога се потопи във вода как пици, как ври, как клокочи водата, в която е потопено!... Тè, така вреше, така кипеше, така клокочеше в гърдите на всички хора у селото, що не бежа забравили, че има бог на тоя свет, че има правда... че се връща по мера всекиму... и че покрай сухото се запалва, та гори и суровото!... Далеч от огъня!... Колкото се може по-далеч, по-настрани от тоя запален огън!...

Така бежа викнали в един глас всички у село, а най-много ония, що се броеха у чорбаджи Илчовата задруга!...

В делата задруга, където други път гъмжи свет на работа като у некая царска ордия, сега се притаило, притишило, да речеш, че жив човек нема у целия двор. Всеко се свило, всеко се замислило, всеко се унесло у черни мисли: «Какво ли има да ни дойде до глава?»... Па само стиска ръце на гърди, като да иска да отмести тоя тежък камък, който е легнал всекиму на сърцето!...

«Какво ще стане?...»

Така се питаха шепнешком жените от задругата на чорбаджи Илчо, след като и те заедно с цело село разбраха какъв страшен грех е

сторил чорбаджи Илчо и какви грозни клетви си е навлекъл на главата, па и на целата рода, на целата задруга!...

«Какво ще стане?»

Така се питаха младите майки и невести от задругата, които, уплашени, бледни, посърнали и покрусени, стискаха в своите прегръдки невинните си дечица, като гледат с плах, немирен поглед, както що гледат квачките, като свиват под криле своите пилета, когато некой ястреб се навъртя и извива над тех в облаците!...

А знаят те, тия бедни майки, макар и млади, знаят те от старите, що са чули, че клетвата лови най-напред дечицата, невинните, тези, що са най-много прилепнали, прираснали до сърцето на майката!... Знаят те, че дивите котки не се спущат на врани и на гарвани, а на славейчета и синигерчета!... На малкото, на милото, на нежното, натам зепа окоето на всеки звер!...

Всека една от тия майки на задругата пресреща с насълзени очи своя стопанин, па му дума: Да бегаме, да се отделим, да куртулиσαμε глава от опасния бич на тая грозна клетва!... Ако не за нас, барем за тия невинни дечица?... За них барем да бегаме от това гнездо на клетвите!...

А мъжете, а стопаните на тия невести, бащите на тия дечица свиват врат на тия думи, понавеждат глава, па едвам току ще промънкят:

— Па като е дотам стигнало, оно и до делба ще дойде!... Що чеш му!... Къде се змия загнезди, пиле гнездо не вие!... Па и що ще го вие, като що гад у гнездо се излупи, а змията го под гнездо прилупи!...

Делба?!

Да, лесно е да се иска делба, ама... мъчно е да се каже на главата на задругата, да се каже на чорбаджи Илчо.

Кой да му каже?... Как да му се каже?...

Ами ако... та зер не знаете, че чорбаджи Илчо е натрапничав, па понекога тресне като гръм, без да крои и без да мери?!...

Два дни се помушваха мъжете от задругата по къошетата да си шушукат, да си прошепнат по некая открадната дума на скрито, на тайничко! Но от всичкото шушукане, от всичкото шепнение не излезна нищо!... Всичките думали да отиде Стойчо като най-стар да каже на чорбаджи Илчо, че задругарите искат да се делят, но Стойчо свие

некак надесно врат, опре поглед у земи, мисли, мисли, па току цвѣкне плюнката си през зѣби и отвърне:

— Я не мога, па кой може, нека иде да му рече!...

А чорбаджи Илчо, затворил се в своята одая и никого не иска да види. Само стрина Таска се пошмугне понекога като сенка в тая чорбаджи Илчова одая, и когато излиза оттам, а очите ѝ всеки път са червени, подути от плач, от тъга! Тъга от нещо скрито, нещо тайно, нещо незнайно, което има да ѝ дойде до глава и което тя знае, че ще е страшно, ще е грозно!... Със своята мисъл, със своята напатена душа стрина Таска усещаше, че некакво страшно зло иде, както що се усеща приближаването на некая буря, на некая хала! Откъде ще дойде това зло?... Как ще дойде?... Това тя не знае, но знае, сърцето ѝ казва, че то ще дойде, че нема да отмине!... Така тъжна и със заплакани очи стрина Таска скритом се изправи пред иконата, па почне:

— Господи!... Ако е за откуп на злото, що върши тоя човек, те, я съм готова да му откупя с моя живот греховете му, живела съм, наживела съм се, от сърце нека е халал!... Само, господи, запази фиданката, що е поникнала от сърцето ми, запази, господи, чедото ми, моя гълъб, него ми го запази, па друго... всичко друго,“ господи, както ти сакаш!...

Сирота стрина Таска!

* * *

На велика среда един грозен, един страшен глас се разнесе по делото село като некой гръм из ведро небо!...

Лазка се удавила!...

Тия три думи се разнасяха от уста на уста по целото село. И жените по вратите и през плетищата, и мъжете по механите, па и деца по мегданицата, всички повтарят тая злокобна селска новина и всички се гледат с уплаха, със страх един други.

Стрина Гена, дедова Лалчова, събрала пред своята вратня жените от махалата, па им разправя:

— Облекла се, сирота Лазка, у най-новата си премена, с венец на глава, с китките на гърди, също като за под венчило, па тръгнала още от ранни зори към дълбокия вир край реката. Срещнал я селският

говедар, като иде да събира добитъка на паша; срещнал я, па се чудил човекът къде ли е тръгнала тая мома, така нагиздена из тъмни зори?... Огледал я, като скривила към реката, па си отминал по своята работа. Кога да се хвърли във виро, от срещната страна на реката при чукура е била баба Пена, ама нали като стара-престарела недовижда баш добре, та не могла да разбере, че човек се дави!...

— Па немало ли е кой да се спуци да я спаси? — запита една от тия, що беа насъбрани.

— Хм... да се спуци!... Кой ще се спуци, като у това време не е имало никаква жива душа Край виро!...

— Сирота Лазка!... Измъчена душа!... Измъчи я оня бездушник, ама и он хаир нема да види!...

— Хм... хаир!... Та може ли да види хаир човек, който е натоварил на гърба си такава страшна клетва, каквата му закова за душата сирота Лазка?... Момина клетва!...

— Така, така, казват, че момината клетва хваща така, като кога барут запалиш!...

— Хм, как нема да хване, кога се клетвата отделя от дъното на сърцето и въздишките се поливат с кървави сълзи?... Море пали, та изгаря!...

— Ех, хелбете... друго е да те бодне трън в пета, а друго е да те бодне в окото!...

.....

Цел ден чекаха да се намери трупът на сирота Лазка, но водата я изхвърли чак на другия ден къде обед!...

На сам ден на разпети петък спуснаха в черния гроб телото на покойната Лазка. Всеки я ожали, всеки я оплака!... Немаше око у жив човек, що не е пуснало сълзи тоя ден!...

Лазка погребаха на великия петък, а през ноцта срещу велика събота Найден сънува, че дошла при него Лазка, па му дума:

— Дай, върни ми китката... она вече не е за тебе; не видиш ли, че цела вече повехнала?!...

На сутринта, щом Найден се събуди, търси Лазкината китка и като я намери, остана като треснат: здравецът от китката пожълтел, а

босилекът, он се обърнал на въглен, да речеш, че некой взел, па го натопил в разтопен зифт...

Найден се сепна, като че некой взе нож, па го бодна от левата страна под гърдите!... Оттогава ни тоя Найден, ни... помози бог!...

Никой вече не го виде така весел, така замен, както що го знаеха и познаваха Найдена!... Да речеш, че са прехвъркнали отнекъде некакви вили и самодиви, па го грабнали и отмъкнали некъде през девет морета, а на неговото място оставили друг Найден, с други табият, с друго сърце, с друга душа!... Душа разбита, разранена, покрусена... душа отчаяна!...

На втората неделя след Гергьовден в селото очакваха да се върнат светогорците. Цело село се готвеше да ги посрещне, както що е ред да се посрещат светогорци. Едни беха заминали преди два дена още у касабата, та хем работа да си посвършат, хем още в касабата да посрещнат гостите, що идат от дълъг път. Там, у тая касаба, преди още да се върне в село, Найден узна това, що беше най-харно никога да не го узнаваше! Казаха му всичко потънко, от конец до конец! Па какво и може да му не кажат, като шило се у торба не крие!...

Сиромах Найден!...

* * *

Откак се удави Лазка, чорбаджи Илчо се загуби от свето, като че беше се изселил от селото. Редко излизаше от къщи, а и кога излезне, он ще излезне по мрачина, кога почнат да прелитват и прилепите и да бухат кукумявките! Дорде да го видиш и познаеш, а он се обърнал на сенка!... По общината що год имаше да се работи нещо, я вергия да се събира, я какво и да е, а он ще прати Йото Къоравия с бировинската тояга! А свето като свет, щом види къоравото око на Йото и бировинската тояга у ръцете му, а он се усмири, като че гледа самия кмет... послушен, покорен като пред везирска сабля!...

Сега, на тоя голем селски празник, когато цело село посреща, чорбаджи Илчо пръв път се мерна пред свето!... Ех, син ще посреща от Света гора!...

Блед, изпит в лице, жълт-зелен, да речеш, че девет жълтеници са се пронизали през сърцето на чорбаджи Илчо!... Па не е само това, а и

иначе чорбаджи Илчо като че не е тоя чорбаджи Илчо, що го свето знаеше и познаваше!... Ни оня чалъм, ни оня силен поглед, с който чорбаджи Илчо заповедваше през девет реда на десети, ни... тая вера. С един плах, връткав поглед като некая лисица, хваната с двата крака в некая клюса, като да е нещо гузен, чорбаджи Илчо не можеше никъде да спре очи, освен да забодее поглед у земи!... Като забодее поглед у земи, а он сегне с тояжката си, що я носеше у ръце, и притисне с нея това место, където е спрел поглед, като че се бои да се не взре некой в това место, па да разрови и разбере нещо от тоя поглед, що го крие у земи!...

Стара лисица е, па се бои и от това, що никому и на ум не би дошло да чопли, да търси, да разбира.

Мерне се чорбаджи Илчо тук, па щом види, че свето опрел очи на него, па го гледа, а он се поизкашля, па току шавне на друга страна... да му е да се изплъзне от хорския поглед, както що по некой сом се напиня да се изплъзне от ръцете на рибаря, що го вади от рибарската мрежа! Ех, колко и да е кораво сърцето му, у гърди все има по нещо, що е по-яко от тая коравост и що пробива, а това е мисълта на хората, що пращат един другиму със своите погледи! Колкото и да криеш, всичко не можеш да скриеш, все нещо ще остане, през което свето гледа като през пенджер в душата ти!... Така си е от бога наредено, па това, що он нарежда, кой може да го разрежда?

Камъкът е камък, нещо кораво, яко, каменно, а водата е нещо водно, меко, много по-слабо от камъка, па пак кой не е видел големи каменни канари изронени, издълбани, изкопани не от железно, а от тая слаба, тая мека вода, що капка по капка знае ями да прави!...

Та зер и най-коравото човешко сърце е по-кораво от камъка, та да не могат ония капки, на които хората казват „сълзи“, да пробият, да превъртят, да промушат това кораво сърце, та да види светът натрупаната кал под тая кора?!...

Нищо под слънцето не може да се скрие, па и греховната душа кога и да е все ще излезне наяве!...

.....

Беше отдавна минало пладне, когато откъм страната на касабата се беше вдигнало цело турло прах. Тропотът и цвиленето на конете,

гълчавата на ездачите и само там по некой пукот от посрещачите беха признакът, че светогорците са вече близо при селото. Дедо поп Митър, облечен в черковните одежди, поръча на момчетата, що носеха черковните байраци и серафимите, да се наредят пред моста така, че светогорските поклонници да разберат отдалеч, че срещата е тържествена. Чорбаджи Илчо стоеше на най-първо място, до самия дедо поп Митър, и беше впил поглед в коняниците, що приближаваха, за да познае своя Найден, неговия филиз от лозата на рода на чорбаджи Илчо. Когато пътниците вече беха пристигнали и някои от тях отседнаха от конете си, за да прегърнат своите близки, чорбаджи Илчо се спуци към Найдена, да го посрещне и да го прегърне.

Найден остана като вкован на коня си. Нито отседна, нито се наведе, а само продума на баща си:

— Как ще ме прегърнеш, тате, с тия ръце, от които още капе кръвта на моята Лазка, на моята годеница?...

Чорбаджи Илчо, колкото беше блед-зелен, триж повече побледне и позелене, па едвам промънка:

— Па баща съм ти, за твое добро радех, за тебе, за...

Чорбаджи Илчо не можа ни да доизкаже мисълта си, защото Найден го пресече, като посочи към левата страна от моста, и му дума:

— Виждаш ли този дълбок вир, в който моята Лазка е намерила своя гроб!... Ти беше силен като кмет, като чорбаджия да направиш много работи, но само една не можа да направиш... да пресушиш тоя дълбок вир! Той е толкова широк, толкова дълбок, че... да има место за още един гроб!...

Като каза това, Найден мушна така душмански в хълбоците своя кон, че той се понесе като бесен и... което никой не можеше да очаква, конят заедно с коняника бидоха покрити в един миг от мътните води в дълбокия вир!...

Вик, олелия, вайкания... гюрултия до бога, но... всичко за бадева.

Дедо поп Митър остана сам в своите църковни одежди, с момчетата, що носеха църковните байраци и серафимите!... Всички се спуснаха да куртулисват Найдена от дълбоките води на опасния вир!...

Извадиха полумъртъв само Найденовия кон, но Найдена... него трябва да го е прегърнала като в брачна ложка сенката на Лазка, която го

чакала, види се, там, защото трудът на всички да го извадят остана напразно!...

Казват, че водата е по-опасна и от най-големата прелъстителка, защото по-мъчно изпуска из своите прегръдки онова, що е веднаж прегърнала!...

Кой знае защо ли е това така?... Късно, много късно вечерта едвам намериха студения вече труп на Найдена!...

Казват, че когато отишли да питат чорбаджи Илча дали бива да изкопаят гроб на Найдена до оня на Лазка, а он бил само махнал с ръка, като да искал да каже: „Бива!“

Това махане с ръка е единственото благословение, което чорбаджи Илчо е дал, за да сближи двете млади сърца... не живи, а мъртви!

Стрина Таска изгуби памет, както и стрина Вела, Лазкината майка. И двете ходят постоянно на двата гроба, за да садят цветя там... да се договарят като щастливи свати за сватбата на своите деца!...

Блазе им, че господ им съкратил памет, та им разширил... сърцата!

Целата чорбаджи Илчова задруга се разпръсна, както що се разпръскат пчелите от некой кошер, когато ги подпушиш със задушлив дим.

Кметството се изтръгна от ръцете на чорбаджи Илчо и без да дохождат субашите в село.

Бировинската тояга на Йото Къоравия остана читава, а само и здравото око на Йото се замрежи!

А чорбаджи Илчо?...

Чорбаджи Илчо остана като оная дъска, що е служила на некой кораб за кърма. Докато е била кърма, она е била на най-голема чест, а сега, след крушението на кораба, тя не е нищо повече от една дъска, с която морските вълни се подиграват, да я блъскат и люлеят, само и само мирна да не бъде!

Той сам, чорбаджи Илчо, докато беше жив, никъде мира не намираше!... Все нещо го гони, все нещо го кара: от връх на връх, от дол на дол; дете осъмне, там не замръкне, а дете замръкне, там не осъмнува!... Едноман, все ходи, все търси „лози“ с големи „филизе“.

Дали поне душата му ще намери своето свърталище, своя мир, своя покой?

Кой знае?... Аз не вервам, а вие вервате ли?

.....

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.